

BORBA SA NEVIDLJIVIM NEPRIJATELJEM ČOVJEČANSTVO I PANDEMIJE

Radenko Šćekić

Outbreaks of infectious diseases represent miserable periods of human development through different epochs. Infections would spread through the centuries, decimate the population, destroy the economy, states, and civilizations. Medical advances have largely helped to combat most epidemics. The pandemic of early 2020 threatens almost every aspect of people's lives, paralyzing the global economy, transport, sports, cultural activities, normal life.

Svjetska zdravstvena organizacija proglasila je 11. marta 2020. epidemiju virusa korona (COVID-19) za pandemiju. Proglašenje globalne zdravstvene prijetnje još jedno je podsjećanje kako su virusi i bakterije u značajnoj mjeri oblikovali razvoj ljudske civilizacije. Iz današnje perspektive teško je razumjeti da su u istoriji čovječanstva, upravo zarazne bolesti iza sebe ostavile najveći broj mrtvih i da su često bili jedan od ključnih faktora nekih značajnih istorijskih procesa. Iako su korona virusi poznati više od pedeset godina, do posljednjih događaja, imunolozi su ih tretirali kao bezazlenu infekciju koja izaziva simptome slične gripu.

Epidemije koje prelaze državne ili čak kontinentalne granice nazivaju se pandemije. Ova riječ dolazi od grčkih reči *pan* („svi“) i *demos* („narod“). Svjetska zdravstvena organizacija (WHO) proglasila je globalnu pandemiju zbog koronavirusa. Dok je epidemija izraz koji označava brzo širenje infektivne bolesti na veliki broj ljudi u malom vremenskom periodu, pandemija je više geografska odrednica, koja treba da ukaže da se bolest proširila na velikom prostoru, na nekoliko kontinenata. Svako društvo se presudno konstituiše u ogledanju sa ovakvim izazovima. Izazovi i krizne situacije ogole sve nedostatke društva, države, naroda. A sa druge strane pokažu stepen empatije, međusobne solidarnosti, discipline i društvene kohezije. Uređenost nekog društva, ozbiljnost države, prethodna pravilna ulaganja u kadrove, društvena disciplina, mentalitet – predstavljaju bitne činioce u kriznim situacijama.

Na početku, nije na odmet citirati rečenicu španskog filozofa Džordža Santajane: „Oni koji se ne sjećaju prošlosti su osuđeni da je ponove“, ali da li zaista, kao ljudska vrsta, pamtimo svoju prošlost? Izvlačimo li neophodne pouke ili smo narodi „kratkog pamćenja“, koji brzo zaboravljaju teška vremena, uljuljkani u savremeni virtuelni svijet „neograničenih“ mogućnosti. Tek kada se dogodi neka prirodna katastrofa, zemljotres, poplava, erupcija vulkana, suša, epidemija zarazne bolesti – shvatimo svu ljudsku prolaznost i nemoć.

Epidemije kroz epohe

Čovječanstvo se vjekovima susretalo sa raznim i brojnim epidemijama koje su ne samo uništavale veliki procenat stanovništva, već i urušavale ekonomije i države. Od antičke Grčke, gdje je epidemija prekinula zlatno doba Atine, „crne smrti“ (kuge) koja je od 14. vijeka pokosila od trećine do polovine tadašnjeg stanovništva Evrope, preko epidemija kolere,

Španske groznice „pjegavog tifusa“ - podsjetimo se onih bolesti koje su u prethodnim vekovima odnijele milione ljudskih života. Od Homerovih bilješki kuge u *Ilijadi* i *Odiseji*, preko Tukididove kuge, koja je 430. godine p. n. e. odnijela desetine hiljada života i dovela do kraha atinske demokratije, do Crne smrti, koja je zadesila Evropu u 14. vijeku naše ere, epidemije i pandemije su kroz vjekove mijenjale tok istorije. „Kada govorimo o epidemijama i pandemijama kroz istoriju ljudske vrste, mi govorimo o krucijalnim događajima, koji su vrlo često mijenjali čovječanstvo u demografskom, sociološkom, kulturološkom, religijskom, privrednom, političkom i državno-pravnom smislu. Države su nestajale i nastajale, ratovi su otpočinjali ili bili prekidani zbog epidemija. Religije su se širile ili je njihovo širenje bilo obustavljeno ili spriječeno pandemijama.“ (D. Ristić, *blic.rs*)

Jedna od prvih je već pomenuta epidemija kuge u Atini (430. p. n. e) od koje je umrlo na desetine hiljada ljudi. Grčki historičar Tukidid prvi je pisao o epidemijama. On je bio jedan od oboljelih, ali preživjelih Atinjana. Atinska kuga usvojen je naziv za epidemiju zarazne bolesti u Atini dok je grad bio pod opsadom Spartanaca. Riječ je o još uvijek neidentifikovanoj bolesti (iako se najčešće sugerije da je u pitanju bio *trbušni tifus*) koja je usmrtila oko četvrtine vojnika i građana Atine, uključujući i čuvenog Perikla. (više o ovoj temi kod Tukidida, *Istorija Peloponeskih ratova*). Još je Homer u *Ilijadi* pisao o kugi koja je desetkovala grčku vojsku tokom Trojanskog rata u 12. vijeku prije nove ere. U *Levitikom zakoniku* u Starom zavjetu postoji čitav odjeljak u kome se propisuje kako postupati sa ljudima za koje se sumnja da su zaraženi leprom, sa instrukcijom da se izoluju, te da ih sveštenik provjerava svakih sedam dana da li je bolest uzela maha (više u: E. Gerstenberger (1996), *Leviticus: A Commentary*). Grčki ljekar Hipokrat, koji je prvi definisao epidemije, takođe je ukazivao na nužnost izolacije osoba za koje se pretpostavlja da su inficirane.

Antoninijeva kuga pogodila je Rimsko carstvo u periodu od 165. do 180. godine. Bolest su u Rimsko carstvo prenijeli vojnici koji su se borili u ratu protiv Partijskog carstva na Bliskom istoku. Među simptomima su bili groznica, nateklo grlo, dijareja, a ako je pacijent duže poživio, i čirevi puni gnoja. Epidemija je trajala 15 godina. Smatra se da je ova epidemija, tokom koje je umrlo pet miliona ljudi, izazvana boginjama. Među preminulima bili su i carevi Lucije Ver i Marko Aurelije, iz dinastije Antonina, po kome je epidemija dobila ime. Epidemija je ponovo izbila nakon devet godina, i tada je rimski konzul i historičar Kasije Dion Kokejan u svom djelu *Rimska istorija* naveo da je dnevno umiralo i do 2.000 bolesnika samo u Rimu. Antički izvori spominju i kasniju Kiprijanovu kugu (251–266), vjerovatno istu bolest, zbog koje je u Rimu umiralo 5.000 ljudi dnevno (više u C. Smith, *Plague in the Ancient World*).

Justinijanova kuga (541–750. godine) predstavlja prvu potvrđenu epidemiju bubonske kuge u istoriji. Pojavila se u Egiptu, odakle se proširila na Carigrad. Procjenjuje se da je usmrtila između 30 i 50 miliona ljudi. Pretpostavlja se da je ova pandemija spriječila ovog vizantijskog imperatora u namjeri da prisajedini ostatke nekadašnjeg Zapadnog rimskog carstva koje se raspalo 476. godine.

Carstva su se uzdizala i nestajala pod naletom zaraznih bolesti. Vođeni su ratovi ili obustavljani zbog bolesti, kao što je „stogodišnji“ između Francuske i Engleske (1337–1453) i utvrđivane granice nakon pandemija. Apokaliptična atmosfera koju su pratile zarazne bolesti olakšala je širenje hrišćanstva, jer su im ljudi u strahu i nemoći da sagledaju nevolju koja ih je zadesila, pripisivali božanski znak.

Crna smrt ili druga velika pandemija kuge dogodila se od 1346. do 1351. godine i usmrtila je 50–75 miliona Evropljana, odnosno trećinu do polovinu tadašnjeg ukupnog evropskog

stanovništva i tumačena je kao božija kazna nevjernom stanovništvu. Taj virus brzo je nazvan Crna smrt. Ovaj virus prvi put je u Evropi registrovan još u 6. vijeku, ali se pandemija desila tek u 14. vijeku, kada su otvaranjem kopnenih, trgovačkih puteva iz Kine u Evropu stigle životinjske kože pune buva koje su bile prenosioci virusa. Po drugoj verziji, katastrofalna naredba rimokatoličkog Pape Grgura IX začetnika Inkvizicije da se istrijebe mačke kao „satanine sluge“, dovela je do enormnog povećanja broja glodara i širenja kuge. Pretpostavlja se da je žarište bilo u Aziji, a da je tatarskim osvajanjima prenijeta u Evropu. Ima i mišljenja da su širenju zaraze doprinijeli i krstaši, koji su se vraćali iz pohoda u Jerusalimu. U Evropu je stigla preko luke Mesina na Siciliji, u koju su prispjeli oboljeli. Hroničari bilježe da su mrtvi ležali na sve strane, tako da su se njihova tijela raspadala, šireći neprijatni miris. Stravične scene bolesti i smrti opisao je Đovani Bokačo u čuvenom djelu *Dekameron* iz 1348. godine. Bila je to prva u ciklusu evropskih epidemija kuge koje su se nastavile do 19. vijeka. U tom periodu zabilježeno je preko 100 epidemija kuge u Evropi, koje su ubile milione ljudi (više u A. Dorsey, *Black death*, 2016). D. Wagner, profesor Univeziteta Flagstaf u Arizoni ističe na osnovu proučavanja Crne smrti i prethodne, Justinijanove kuge, da „potencijal za (modernu) pandemiju i dalje postoji“, jer je opstala mutirana varijanta virusa, koji je izazvao pomenute dvije bolesti. Wagner i njegov tim su potvrdili vezu između Justinijanove kuge i osam vjekova kasnije Crne smrti, nakon što su izolovali fragmente DNK bakterije koja ih je izazvala – poznata kao *Yersinia pestis* – pronađenoj u skeletima dvije žrtve sahranjene prije 1.500 godina u Bavarskoj. Naučnici upozoravaju da je *Yersinia pestis* prisutna u oko 200 vrsta glodara širom planete, tako da je moguće da se pojavi i danas, navodi *National Geographic* (više na D. Wagner, arizona.edu). Godine 1855.

došlo je do epidemije kuge koja je izbila u Kini i prenijeta u Indiju izazvavši smrt 15 miliona ljudi. Bolest su najprije širile buve u vrijeme ekspanzije rudarske industrije u Junanu u Kini. Ipak, Indija je podnijela najveći teret i epidemija je korišćena za represivnu politiku koja je izazvala revolt protiv britanske vlasti. Bolest je smatrana aktivnom do 1960. godine, kada je broj zaraženih pao na nekoliko stotina (više u: Benedict, Carol (1996), *Bubonic plague in eighteenth-century China*).

Mišja ili *hemoragična groznica* je epidemija u Meksiku u periodu od 1545. do 1576. godine, kada je umrlo desetak miliona ljudi. Najdrastičniji primjer je kolonizacija Amerike od strane Evropljana, gdje su ključnu ulogu umjesto oružje odigrali virusi koje su Evropljani donijeli sa sobom. Sa dolaskom španske ekspedicije na Karibe, bolesti kao što su male boginje, ospice i bubonska kuga, prenijete su na starosjedelačko stanovništvo, koje im prethodno nije bilo izloženo. Kristofer Kolumbo je 1492. na ostrvu Hispaniola naišao na narod Taino sa 60 hiljada pripadnika. Do 1548. preživelo ih je svega 500. Isti scenario se desio širom američkog kontinenta. Zvuči nevjerovatno da je španski konkvistador Fernando Kortes uspio da osvoji veliku državu Asteka u Meksiku sa samo 600 boraca. Naravno, njegov uspjeh je dijelom posljedica tehničke i vojničke naprednosti njegovih vojnika, ali je ključni element uspjeha upravo virus velikih boginja. Ovaj virus u Meksiko je donio 1520. godine jedan rob koji je došao sa Kube koju su u tom trenutku kontrolisali Španci. Virus, na koga su Evropljani bili imuni, uništio je populaciju Asteka i usmratio njihovog cara Kuitlauaka. Od 20 miliona Asteka koliko ih je bilo prije dolaska Španaca, bolest je preživjelo svega milion i 600 hiljada njih. Naime, evropska osvajanja i kolonizacija Amerike, Afrike i dijelova Azije, Australije, predstavljala su biološku katastrofu za stanovnike tih prostora. Španski, portugalski, engleski, holandski,

belgijski, njemački kolonizatori su odgovorni za smrt desetina miliona Indijanaca u Sjevernoj Americi, Inka, Maja Asteka u Centralnoj i Južnoj Americi, Aboridžina u Australiji, crnaca u Africi. Evropljani su vršili masakre u Kongu, Keniji, Indiji, Namibiji. Engleski, španski i francuski kolonizatori su vodili biološki rat protiv Indijanaca, namjerno šireći bolesti među njima. Američki historičar, Dejvid Stenard tvrdi da su evropski kolonizatori samo u Sjevernoj Americi napravili genocide nad Indijancima i da je ubijeno između 95 i 114 miliona domorodaca. Rudolf Romel iznosi cifru od 15 miliona žrtava genocida od strane Evropljana. Kolonizatori su koristili i biološko oružje - poklanjali su indijanskim plemenima odjeću zaraženu boginjom. Taj metod je kasnije koristila i američka vojska šireći se na Zapad kontinenta. Broj domorodaca u Meksiku smanjio se sa 25 miliona godine 1519. na 2 miliona godine 1580. Za period prvih nekoliko decenija španske uprave u Latinskoj Americi, smanjeno je domorodačko stanovništvo za devet desetina (više u: David Stannard, *American Holocaust: The Conquest of the New World*, 1992).

Naučnici za Univerzitetskog koledža u Londonu tvrde u studiji pod nazivom *Veliko umiranje*, objavljenoj 2019, da je evropska kolonizacija Amerike, u stvari, uticala na promjenu klime na planeti. Naime, krajem 15. vijeka, oko 60 miliona starosjedačkog stanovništva je živjelo na američkom kontinentu opstajalo je zahvaljujući obilnim prirodnim bogatstvima na velikom prostranstvu. Međutim, po dolasku evropskih doseljenika – u talasu novih zaraznih bolesti u kombinaciji sa ratnih pohodima, istrebljenjima i ropstvom – do 17. vijeka je stradalo 56 miliona domorodaca. Zbog toga nije bilo nikoga da obrađuje zemljište. Stoga su drveće i bujna vegetacija ubrzo prekrili polja prethodno korišćena za poljoprivrednu proizvodnju. Kao rezultat, znatne količine ugljendioksida su nestale iz atmosfere što je dovelo do

hlađenja planete. Istoričari nazivaju taj misteriozni period „malo ledeno doba“ sa vrhuncem na početku 17. vijeka kada se, na primer, rijeka Temza u Londonu redovno zamrzavala, a oštre zime i hladna ljeta širom planete smatrane odgovornim za glad. To je sve podsticalo „lov na vještice“ u potrazi za krivcima, čak i ratove (više na: “American colonisation killed so many people it triggered climate change, study suggests”, *independent.co.uk*)

Velike boginje su jako zarazna bolest svojstvena čovjeku koju izazivaju dvije vrste virusa variole – *Variola vera major* i *Variola vera minor*. Ova bolest je ubijala više od 400.000 Evropljana svake godine sve do XVIII vijeka. U XX vijeku usmrtila je od 300 do 500.000 ljudi. Sa ovom bolešću suočili su se i žitelji nekadašnje Jugoslavije, 1972. godine, a posljednji slučajevi zabilježeni su u Indiji 1974. godine. Nakon sprovedene masovne vakcinacije populacije virus je iskorijenjen i danas se nalazi zvanično samo u laboratorijama (više u: Hopkins, Donald R, (2002), *The Greatest Killer, Smallpox in History*).

Vjeruje se da je zaraženi pirinač u Indiji pokrenuo prvu pandemiju *kolere*, od 1817. do 1823. godine. Međutim, 1817. britanske trupe raširile su bolest širom Indije. Bolest se iz tih područja širila trgovačkim putevima u Rusiju i Evropu i dalje u Sjevernu Ameriku. Kolera je karakteristična po tome što izaziva dijareju koja traje nekoliko dana, povraćanja, grčeve u mišićima i dehidraciju. Izazivač je određena vrsta bakterije. Do sada je zabilježeno sedam pandemija i nekoliko izbijanja – 1816–1826, 1829–1851, 1852–1860, 1863–1875, 1881–1896, 1899–1923. i 1961–1970. za sve to vrijeme ubivši više od 4 miliona ljudi širom svijeta. Bolest je i dalje aktivna, naročito u Aziji (više u Cholera – WHO).

Lepra, guba ili Hansenova bolest, koju izaziva određena bakterija je vjekovima predstavljala zaraznu bolest, karakterističnu i danas na prostoru Azije, Afrike i Južne Amerike.

Prva pandemija gripa je izbila u Sibiru i Kazahstanu, zatim se proširila na Moskvu, a onda u Finsku, Poljsku i ostatak Evrope. Sledeće godine je prenijeta preko okeana u Sjevernu Ameriku i Afriku. Do kraja 1890. preminulo je od *Ruskog gripa* 360.000 ljudi (više u: Ziegler M. (2011), *Epidemiology of the Russian flu, 1889–1890*)

Španski grip ili Španska groznica (1918–1920) bila je jedna od najsmrtonosnijih pandemija u istoriji čovječanstva, kada je umrlo oko 75 miliona ljudi. Pojavila se pri kraju Prvog svjetskog rata i u tri talasa se širila planetom. Pretpostavlja se da je epidemija, izazvana virusom H1N1 koji prenose ptice, izbila najprije u Kini, a zatim su je prenijeli kineski radnici koji su bili transportovani preko Kanade u Evropu. Groznica je nazvana španskom, jer je ova zemlja bila neutralna u ratu, pa su mediji pisali o njoj, dok su ostale zemlje involvirane u tada najveći sukob u istoriji, ograničile informacije strahujući da bi one mogle da dodatno uruše ionako poljuljani moral stanovništva. Virus je bio smrtonosan jer je imunitet mnogih ljudi bio slab zbog neuhranjenosti izazvanom ratnim okolnostima. Takođe, penicilin je pronađen tek 1928, tako da 1918. nije bilo lijeka kojim bi se zaustavile bakterijske infekcije u oslabljenom organizmu, što je vodilo zapaljenju pluća sa smrtnim ishodom. Hroničari bilježe da su se, na primer, ljudi u SAD preko noći razbolijevali i umirali izjutra na putu za posao. Pandemija je počela u Kini i Japanu i proširila se sve do Rusije, Evrope i Sjeverne Amerike. Za šest mjeseci, osim Antarktika, stigla je do svih kontinenata. Kako ocenjuje američki Centar za kontrolu i prevenciju bolesti (CDC), španska groznica je bila ubitačna i manifestovala se brzim i ozbiljnim oštećenjem pluća. Naučnici su nastojali od 2005. da naprave kopiju virusa koji je izazvao špansku groznicu, kako bi procijenili njegovu patogenost i sposobnost izazivanja bolesti. Istraživanja su pokazala da je virus iz 1918. bio „jedinstveni

smrtonosni produkt prirode, evolucije i miješanja ljudi i životinja“ (više u: Taubenberger/Morens, *1918 Influenza: the Mother of All Pandemics*, 2006).

Tuberkuloza je prisutna još od davnina. Najranije dokazano otkriće „mikobakterije tuberkuloze“ odnosi se na ostatke bizona koji su stari više od 17.000 godina. Skeletni ostaci pokazuju da je praistorijski čovjek imao tuberkulozu. Plućni oblik bolesti koji je povezan sa tuberkulima ustanovio je Ričard Morton 1689. Kao posebna bolest nije identifikovana sve do 20-ih godina 19. vijeka. Podsticaj istraživanju je bila industrijska revolucija i nagli priliv stanovništva u gradove gdje se bolest počela brzo širiti među siromašnim radnicima. Tek je otkriće antibiotika 1946. godine omogućilo adekvatno liječenje. Dugo se smatralo da će tuberkuloza s vremenom biti iskorenjena. I dalje svake godine od tuberkuloze umire dva miliona ljudi, što je, poslije side, čini najsmrtonosnijom zaraznom bolešću u svijetu.

Sida ili sindrom stečene imunodeficijencije (od franc. SIDA (Syndrome d'immunodéficience acquise); engl. AIDS (acquired immune deficiency syndrome) je polno prenosiva bolest koja predstavlja poslednji stadijum infekcije organizma virusom humane imunodeficijencije (HIV), a karakteriše je progresivno slabljenje imunog sistema što pojedince čini podložnim širokom spektru infekcija i tumora. Postoji razlika između pojmova HIV pozitivna osoba i osoba oboljela od side. To su dvije povezane ali različite stvari, koje se često pogrešno poistovjećuju. HIV pozitivna osoba je zaražena virusom (HIV-om), ali to još uvijek ne znači da ima sidu. Do pojave bolesti može da prođe vremenski period od dvije do deset godina. HIV pozitivna osoba može da izgleda potpuno zdravo, sposobna je za rad ili bilo koju drugu aktivnost, poput zdravih pojedinaca. Prema podacima programa Ujedinjenih nacija i Svjetske zdravstvene organizacije, o virusu HIV i sidi, od pojave ovog oboljenja,

početkom šezdesetih 20. vijeka, pa zaključno sa 2008. godinom, u svijetu je bilo zaraženo ukupno oko 60 miliona ljudi, a od komplikacija povezanih sa sidom je do tada umrlo oko 25 miliona ljudi. Procjenjuje se da je virusom HIV u 2019. bilo inficirano oko 38 miliona ljudi u svijetu (više u: Mohan, Harsh, *Textbook of Pathology*, 2017).

Nekadašnja SFRJ se 1972. susrela sa epidemijom velikih boginja. Uz pomoć instituta „Torlak“ u roku od nekoliko mjeseci vakcinisano je blizu 18 miliona ljudi. Bolnice sa zaraženima su stavljene u karantin veoma brzo, a jugoslovenski epidemiolozi su imali iskustva iz afričkih žarišta i pomoć SZO. Od Variole vera – velikih boginja u proljeće 1972. u Jugoslaviji je oboljelo zvanično 175 i umrlo 35 ljudi. Strah je tada paralisao državu, jer se variola lako prenosila kapljičnim putem. Epidemija je trajala do 30. aprila, kada je dekretom proglašeno odjavljivanje da bi se spasla turistička sezona na Hrvatskom primorju. Manjih talasa obolijevanja bilo je do sredine maja. Zbog te političke igre, kasnijeg prijavljivanja i ranijeg odjavljivanja epidemije, sumnja se da je oboljelih bilo više nego što je zvanično zavedeno. Znak za uzbunu 14. marta 1972. godine stigao je sa Kosova. Epidemija je počela u selu Danjane kod Đakovice i proširila se preko Novog Pazara na Čačak i Beograd. Zvanična verzija da je bolest u zemlju unijelo lice po povratku sa hadžiluka u Meku zapravo nikada nije potvrđena (više u: dr R. Petrović, *blic.rs*)

Osim virusa i bakterija kao izazivača zaraznih bolesti, ljudi su remećenjem prirodne ravnoteže lanaca ishrane često izazivali društveni kolaps. Drastično smanjivanje populacije recimo mačaka, ptica, pčela – negativno se odražava na ljudsku populaciju. Neke od pogrešnih političkih odluka imale su katastrofalne posljedice po stanovništvo. Kampanja uništavanja vrabaca, koji su proglašeni za neprijatelje čovjeka, bila je dio

šire opštenarodne akcije „Uništenje četiri štetočine“ u sklopu kampanje *Veliki skok naprijed* koja se u Narodnoj Republici Kini odigravala u periodu od 1958. do 1962. godine, a u nešto manjem obimu i krajem osamdesetih godina. U toj kampanji djelovanje je bilo usmjereno na pacove, muve, komarce i vrapce, a bitka protiv vrabaca nazvana je „Velika kampanja protiv vrabaca“. Nakon donošenja odluke o uništavanju četiri štetočine, Mao Ce Tung kineski političar, vođa Komunističke partije Kine je 1958. godine naredio da se unište svi vrapci zbog toga što mu se činilo da su jeli previše žitarica. Najefikasniji pojedinci, škole, fabrike i vladine agencije u ubijanju vrabaca su nagrađivani plaketama, zahvalnicama i počastima što je dovodilo i do takmičenja u broju ubijenih vrabaca. Procjenjuje se da je širom Kine ubijeno preko milijardu vrabaca, prirodna ravnoteža je narušena, a broj insekata, posebno skakavaca vrtoglavo porastao. Populacija skakavaca je nastavila da raste, a usjevi su toliko opali da su poslije nekoliko godina proizveli veliku glad koja je, prema nekim procjenama, usmrtila 20 miliona ljudi. Mnogi smatraju da su vlasti Kine sakrile tačan broj umrlih i da se procjenjuje da je od gladi umrlo između 45 i 75 miliona Kineza (više na: *artnit.net*, Red China: *Death to Sparrows* “Time”; Pantsov, Alexander (2013), *Mao: The Real Story*, Simon and Schuster).

Balkanski prostor, nalazeći se na razmeđi civilizacija i vjekovnih migracija, dijelio je sudbinu ostatka Evrope u pogledu brojnih epidemija, koje su na ovaj prostor donosili osvajači: Rimljani, Huni/Mongoli, Otomanska imperija, Austrija. Epidemije kuge, boginja, španske groznice zabilježene su kroz istoriju. Naročito su tokom Prvog svjetskog rata epidemije pje-gavog tifusa i „španjolka“ uzrokovale nekoliko stotina hiljada smrti na ovim prostorima. Crna Gora, zahvaljujući svom dominantnom dinarskom tipu čovjeka sa dosta snažnim imunitetom dugo je odolijevala nekim većim epidemiološkim katastrofama.

Pandemije u novom milenijumu

SARS (Severe Acute Respiratory Syndrome) se pojavio najprije u Kini 2002. i manifestovao se kao ozbiljna upala pluća od koje je, prema podacima Svjetske zdravstvene organizacije, oboljelo 8.098 ljudi u 29 zemalja. Od toga je 774 preminulo, odnosno oko 10 odsto. Istraživači su utvrdili 2017. da je kolonija šišmiša u kineskoj provinciji Junan izvor virusa. Slučaj SARS-a definisao je okvir globalne debate u smislu da li odgovor na pandemije treba da bude zatvaranje granica ili poboljšanje međunarodne saradnje kako bi se olakšalo praćenje bolesti i kontrola njenog širenja. U pojedinim mjestima, SARS je izazvao ksenofobiju i „sinofobiju“, odnosno podozrenje prema Kini. Činjenica da su vlasti u Peking u početku ograničavale informacije o virusu, dodatno su uticale na stvaranje takve atmosfere (više u: Enserink, M (2013), *SARS: Chronology of the Epidemic*).

Virus „ptičjeg gripa“ *H5N1* je prvi put registrovan u kineskoj provinciji Guangdong 1996. Od 2003. Južna Koreja, Kina, Tajland i Vijetnam prijavili su nove slučajeve zaraze *H5N1* među životinjama, prije svega pticama, i na kraju ljudima. Oko 120 miliona ptica je umrlo od gripa ili ubijeno u cilju sprečavanja zaraze. Ovaj virus se prenosio i među ljudima. Doduše, mnogo ređe, ali sa visokom stopom smrtnosti: 6 od 10. Od ptičjeg gripa je preminulo oko 300 ljudi. Protiv „ptičjeg gripa“ uspješno je korišćen lijek *Tamilflu* (više u: Haugan, Salomon (2012), *Avian Influenza*).

Svinjski grip je izazvao novi tip virusa *H1N1*, koji nije prethodno identifikovan ni kod životinja niti među ljudima, ocjenjuje američki Centar za kontrolu i prevenciju bolesti (CDC). Nastao je mutacijom humanog, ptičjeg i svinjskog virusa. Najprije je registrovan u SAD i ubrzo se proširio po svijetu.

Prema procjeni ovog centra, oko 575.000 ljudi je preminulo, odnosno jedan odsto od ukupno zaraženih. CDC navodi da su najranjiviji na „svinjski grip“ djeca i odrasli srednje dobi, dok su starije osobe otpornije zbog imuniteta koji su razvile pod uticajem raznih virusa gripa koji su se pojavili od sredine 20 vijeka. Inače, ovu bolest je pratila i sumnja da je Svjetska zdravstvena organizacija (SZO) proglasila pandemiju na nagovor stručnjaka koji su bili plaćeni od farmaceutskih kompanija, kako bi dobile sredstva za razvoj vakcina i lijekova. Tada je SZO saopštila da se prema novoj definiciji, *proglašenje pandemije temelji na širenju bolesti, a ne na njenoj ozbiljnosti*. Nakon iskustva sa SARS-om i ptičjim gripom, svijet je reagovao pomalo panično na svinjski grip, pa su napravljene velike zalihe vakcina i lijekova, a ubijeno je i mnogo životinja (više u: “Origin of 2009 H1N1 Flu (Swine Flu): Questions and Answers”, CDC).

MERS-CoV (Bliskoistočni respiratorni sindrom korona virus) prvi put je identifikovan kod pacijenta u Saudijskoj Arabiji 2012. Kao i SARS, manifestuje se kao jako zapaljenje pluća, ali su ga pratili i gastrointestinalni problemi i otkazivanje bubrega. U 27 zemalja je registrovano 2,494 inficiranih ljudi od kojih je 858 preminulo, uglavnom u Saudijskoj Arabiji. Svi slučajevi se odnose na ljude koji žive na Arapskom poluostrvu ili su tamo putovali (više na: de Groot, “Middle East respiratory syndrome coronavirus (MERS-CoV): announcement of the Coronavirus Study Group”, *Journal of Virology*, 87).

U epidemiji ebola virusa zaraženo je 28.600, od kojih je 11.325 preminulo, u Gvineji, Sjera Leoneu i Liberiji. Uglavnom u djelovima Podsaharske Afrike.

Posljednjih nekoliko decenija, globalizovani svijet je, dakle, zapljusnulo nekoliko pandemija, poput SARS-a, ptičijeg gripa, svinjskog gripa H1N1, bolesti ludih krava, HIV (hepatitis B), ebola. Međutim, epidemija COVID-19, korona virusa, koji je

inače poznat još od ranije – predstavlja do sada najveću pandemiju koja je zahvatila sve kontinente, države, ekonomije i to u značajnom obimu. Razlog olakšanog širenja ove zaraze leži u činjenici da živimo u globalnom svijetu, umreženom saobraćajnim, ekonomskim, kulturnim, medijskim, sportskim vezama, što olakšava širenje i uticaj geopolitičkih, ekonomskih ali i zdrastvenih potresa. Za ovaj virus još nije pronađena efektivna terapija, a širi se neprimjetno, sa dugim periodom inkubacije. Iako korona virus nije toliko opasan kao prethodne epidemije (smrtnost 2–4% zaraženih), život se za proteklih decenija promijenio. Populacije su starije, živi se duže, a ljudi obilaze planetu i šire zaraze. Prije samo jednog vijeka, ovu bolest niko ne bi ni primjetio niti bi ona imala mogućnosti da se proširi. Prenošenje virusa olakšava i mnogo veća gustina stanovništva nego ranije. Takođe, kao što su nekada nehigijenski uslovi, zatim neuhranjenost, pogodovali širenju zaraze – tako sada to olakšava sve masovnija gojaznost i moderne bolesti, poput dijabetesa, navodi se u studiji objavljenoj u časopisu „Granice u ćelijskoj i infekcijskoj mikrobiologiji“ (Journal *Frontiers in Cellular and Infection Microbiology*). Mada je pronalazak penicilina i drugih antibiotika pomogao u sprečavanju sekundarnih bakterijskih infekcija – čime su spaseni životi miliona ljudi – sada su mnoge bakterije postale imune na ove lijekove. Utvrđena smrtnost kod korona virusa je znatno manja nego kada je riječ o SARS-u, ali se mnogo brže širi. Istovremeno, procenat preminulih je 34 puta veći nego kod sezonskog gripa.

Fudbalska utakmica Lige šampiona između Atalante i Valensije 19. 2. 2020. predstavljala je izgleda svojevrsan okidač za širenje ovog virusa na dvije najpogođenije evropske države, Italiju i Španiju. Obraćajući se francuskoj naciji 12. marta povodom borbe protiv COVID-19, Emanuel Makron je apelovao na njihov osjećaj „nacionalne solidarnosti“.

U Velikoj Britaniji je model epidemije koji su kreirali epidemiolozi sa londonskog Imperijal koledža odigrao posebnu ulogu. Naučnici sa Imperijala prilagodili su model koji je prvobitno razvijen za izbijanje gripa. Pod ovim uslovima, model je pokazao da će oboljeti 80 odsto britanskog stanovništva za tri do četiri mjeseca. Procjene stope smrtnosti u Kini kreću se od 0.5% do 1.5% od broja zaraženih. Koristeći konzervativni procenat od 0.9% za Britaniju, modelom je pokazano da bi broj umrlih do kraja ljeta bio preko pola miliona. Ipak, udarna poruka modela, nije bio najgori scenario već koliko mali izgledaju efekti polovičnih intervencija. Nijedna vlada, osim onih najrepresivnijih, neće vjerovati da može svoju zemlju držati pod blokadom mjesecima – a čak i kad bi mogla, ekonomske posljedice bile bi neizdržive. Strategije suzbijanja zaraze mogu funkcionisati neko vrijeme. Međutim, mora postojati izlazna strategija – bio to nadzor, bolje liječenje, vakcinacija ili šta god. Ako vlade nametnu ogromne društvene i ekonomske troškove, a malo kasnije virus desetkuje stanovništvo, pokazaće se da je cijena paklena. (*The Economist*)

Vašington Post je izvijestio o stalnim upozorenjima o koronavirusu koje je obaveštajna zajednica predstavljala Bijeloj kući u januaru i februaru. Ova upozorenja malo su uticala na visoke funkcionere administracije, na koje je nesumnjivo uticalo stalno rугanje virusu predsjednika Donalda Trampa, koje je on započeo 22. januara: *Mi ga imamo pod potpunom kontrolom. To je jedna osoba iz Kine, i mi to imamo pod kontrolom. Biće sve u redu.* (*Foreign Policy*)

Pandemija virusa COVID-19 početkom 2020. godine, predstavlja svojevrsan šok za ex-Yu prostor, koji se sa takvim nečim nije sretao još od epidemije boginja, variola vera iz 1972. godine. Države nastale raspadom nekadašnje Jugoslavije bore se sa sličnim institucionalnim, kadrovskim i materijalnim

problemima tokom pandemije. Tokom postojanja Jugoslavije, bila je oformljena institucija Civilne zaštite 1955, u Zakonu o narodnoj odbrani. Vremenom, njen značaj i uloga su rasli, naročito u okviru doktrine Opštenarodne odbrane i društvene samozaštite (ONO i DSZ), koja je usvojena 1969. godine. Civilna zaštita je bila snažan i operativan sistem, ustrojen od lokalnih samouprava i radnih organizacija, preko republika i pokrajina do nivoa savezne države. Ničeg nije manjkalo: ni kadrova, ni finansija, ni obučениh jedinica, ni materijalno-tehničkih sredstava. Tadašnji jugoslovenski model civilne zaštite bio je uzor mnogim zemljama, tim prije što nije bio samo organizaciono-teorijska konstrukcija. Svoju snagu pokazao je u kataklizmama, kao što su bili razorni zemljotresi u Skoplju (1963), Banjaluci (1969), Crnoj Gori (1979) ... S baštinom jugoslovenske civilne zaštite, novoformirane države različito su postupale. U Sloveniji je najviše zadržano od SFRJ modela, uz prilagođavanja evropskim standardima. Hrvatska je civilnu zaštitu najpre uvrstila u Ministarstvo odbrane, potom je prebačena u nadležnost MUP-a. Na kraju je zaključeno da se osnuje samostalna uprava koja je direktno odgovorna vladi. Od 2017. i u Republici Srpskoj postoji samostalni Direktorat za civilnu upravu, s tim što u BiH za ova pitanja postoji koordinaciono tijelo na nivou države. I Makedonija ima nezavisnu Direkciju za civilnu zaštitu, dok je u Crnoj Gori CZ u okviru Ministarstva unutrašnjih poslova, Sektora za vanredne situacije. Na međunarodnom planu, civilna zaštita je uređena 10. juna 1977, na diplomatskoj konferenciji koju je sazvaо Međunarodni komitet Crvenog krsta, uz angažovanje UN i švajcarske vlade. Tada su donijeta dva dopunska protokola na Ženevsku konvenciju iz 1949. godine. Svjetski dan civilne zaštite je 1. mart, a ovaj datum je ustanovljen 1990. odlukom Generalne skupštine Međunarodne organizacije civilne zaštite (više u V. Jakovljević, *politika.rs*). U Crnoj Gori

je epidemija COVID-19 proglašena zvaničnom odlukom 26. marta 2020.

Osim prevashodno zdravstvenih implikacija, ova pandemija ima uticaj i posljedice na skoro sve sfere društva. Od paralisane ekonomije, obrazovanja, sportskih takmičenja, do iznuđenih ograničavanja saobraćaja i uopšte kretanja ljudi, kako na međunarodnom tako i na međugradskom nivou, čak do uvođenja policijskog časa u određenom periodu. Epidemija virusa korona otkriva mnoge istine o društvu koje je pogodila. Recimo, o većini koja se disciplinuje u samoizolaciji. O heroizmu zdravstvenih radnika. Korona pokazuje koliko je važna snažna država. Globalni virus pokazuje globalnu ranjivost čitave planete. Evropa je prihvatila drakonske mjere koje je, koliko do juče, u Kini nazivala represivnim. Zapad kritikuje Peking zbog ograničavanje ljudskih prava, a onda su mnogi na Zapadu svoje vlade počeli da prozivaju zašto ne preduzimaju najoštrije mjere za suzbijanje pandemije. Na površinu su izbile i razlike dva mentaliteta: više kolektivnog i isključivo individualnog. U Hongkongu su ljudi godinu dana protestovali protiv vlasti, ali su svi slijedili uputstva medicinskih stručnjaka. Korona je razotkrila koliko su po Evropi jake države-nacioni. Svjedoci smo nastanka svojevrsnog „koronapatriotizma“, što je na neki način razumljivo – ali pokazuje da opšta solidarnost nije jača strana čovječanstva. Najmanje 12 članica Evropske unije ponovo je uvelo granične prelaze poništavajući sporazum iz Šengena i unoseći haos po čitavoj Evropi koja pokušava da se brani zatvaranjem granica i ograničavanjem kretanja. Da li će korona ujediniti ili razjediniti Evropu tek će se vidjeti. Nacije širom svijeta angažovane su na dva fronta – obuzdavanje virusa i stabilizacija privreda ozbiljno pogođenih tim naporima. Dok su berze u dramatičnom padu, tržišta su ozbiljno urušena. Ekonomska aktivnost ide u hibernaciju. Uslužnim djelatnostima

poput avio-saobraćaja, turizma i ugostiteljstva prijeti kolaps. Destabilizovana su tržišta rada. Kakve su razmjere krize ubedljivo govori sljedeći podatak: Amerika je u okvirima Maršalovog plana za obnovu poslijeratne Evrope, preračunato u današnji novac, izdvojila 200 milijardi dolara. Za borbu protiv korone Sjedinjene Države moraće da potroše 5 do 10 puta više (B. Jakšić, *politika.rs*).

Ova pandemija je za veoma kratko vrijeme paralisala skoro cijelu planetu. Paralisan je saobraćaj, sportske i kulturne aktivnosti. A što je najvažnije – ekonomija, koja je globalizovana, umrežena. Tako je Norveški državni investicioni fond, najveći investicioni fond na svijetu, izgubio od početka godine čak 124 milijarde dolara zbog potresa na svjetskim berzama usljed pandemije virusa korona. Trenutna vrijednost norveškog fonda je 930 milijardi dolara, a krajem februara ove godine, prije potresa na tržištu kapitala, fond je vrijedio oko 1.170 milijardi dolara, navodi agencija Rojters. Agencija podsjeća da norveški fond ima ogroman uticaj na tržište kapitala u svijetu jer je vlasnik 1,5 odsto vrijednosti svih dionica na berzi (AFP 2020/Jens Nørgaard Larsen).

Američki ekonomisti ističu da su SAD, Japan i evrozona već u recesiji. Pandemija će imati razorne ekonomske posljedice, ali velika ekonomska kriza je bila neminovna i bez nje. Početak krize se jasno vidio još u septembru 2019. Pandemija će sada poslužiti da se ta činjenica sakrije. Do krajnjih granica će se testirati izdržljivost javnog mnjenja koje će povjerovati da je smisao egzistencije samo u tome da se ostane živ. Nije slučajno da se sistematski podstiče histerija koja je svijet dovela u stanje kolektivne psihoze u kojoj svaki totalitarni eksperiment može biti prihvaćen bez pobune. A onda je došao virus. Za razliku od prethodnih kriza koje su bile krize tražnje, ova danas je istovremeno i kriza tražnje i kriza ponude jer je veliki dio privrede

(pogotovo uslužni sektor) stao. To je kombinacija kakva se srijeće samo u sankcijama i ratovima (N. Katić, *istok.rs*).

Indija je uvela zabranu kretanja za svojih 1,3 milijardi stanovnika radi sprečavanja širenja koronavirusa, dok se vlada bori da isporuči neophodnu robu i umiri građane. Premijer Modi uveo je zabranu u trajanju od tri nedjelje, rekavši da je to jedini način da se izbjegne katastrofa i tako efektivno ugasio treću po veličini ekonomiju u Aziji, prenosi Rojters.

I dok novi koronavirus koji je ubio više od 20.000 ljudi dovedi do sloma tržišta, a naučnici pokušavaju da nađu rješenje, glasnine i dezinformacije podstiču zbrku i produbljuju privrednu krizu. Posljedice mogu biti tragične. U Iranu, jednoj od najteže pogođenih zemalja, više od 210 ljudi umrlo je zbog konzumiranja otrovnog alkohola nakon što su na internetu kružile tvrdnje da bi mogao da liječi ili zaštititi od COVID-19, izvijestila je službena novinska agencija Irna. Opasni lažni lijekovi, upozorava AFP, uključuju konzumiranje vulkanskog pepela i borbu protiv zaraze lampama sa UV zračenjem ili dezinfekcionim sredstvima s hlorom, za koje zdravstvene vlasti kažu da mogu naštetiti tijelu ako se pogrešno koriste. Kako se ističe na internet komentarima: „SARS je bio smrtonosniji virus ali COVID-19 ima bolji marketing.“

Sa druge strane, neke države, poput Švedske ili Bjelorusije imaju drugačiji pristup borbi protiv ove pandemije. Ove države nisu uvele drastične mjere, a broj zaraženih nije veći nego u državama koje su to učinile. Dok se u Velikoj Britaniji razmišljalo da se dopusti da se virus slobodno širi među stanovništvom (uz nužne smrtne slučajeve). I kada se dosegne određeni procenat zaraženih – stanovništvo stiče kolektivni imunitet. A pri tome se ne parališe ekonomija.

Geopolitički kontekst pandemije

Pojava i širenje koronavirusa SARS-CoV-2 postalo je predmet međusobnih optužbi vodećih svjetskih sila. Putem medija su plasirane informacije, da su u kineski grad Vuhan virus proširili agenti specijalnih službi Velike Britanije, sa ciljem ekonomsko-političkog sloma Kine. Dok zvaničnici SAD ponavljaju da je virus COVID-19 porijeklom iz Kine i optužuju Kinu da nije blagovremeno preduzela mjere kako bi spriječila da epidemija preraste u pandemiju. Kina na optužbe odgovara pretpostavka-ma da su američki vojnici mogli donijeti virus u Kinu, jer su u novembru prošle godine, uoči epidemije virusa korona, prisustvovali vojnim igrama u Vuhanu.

Nakon pojave virusa COVID-19 u Kini, u medijima pod kontrolom Kremlja iznijete su tvrdnje da je virus proizveden u Porton Daunu, britanskom naučno-istraživačkom centru, i da su ga britanski agenti razmazali po rukohvatima pokretnih stepenica u Vuhanu. Zvaničnici u Pekingu su naveli da je američka vojska raširila bolest u Kini. Pojavile su se i optužbe da je virus proizvela laboratorija u Vuhanu koja se bavi proučavanjem biološkog ratovanja.

Državni bioterorizam nije nova pojava. Mongolske vojske su katapultirale tijela žrtava kuge preko zidova gradova koje su opsjedali u 14. vijeku. Španci su u 15. vijeku francuskim protivnicima slali vino pomiješano sa krvlju leproznih pacijenata. Poljske trupe su u neprijateljske redove u 17. vijeku ispaljivale topovske kugle obložene pljuvačkom bijesnih pasa. Britanci su u 18. vijeku američkim starosjediocima slali ćebad koju su koristili oboljeli od boginja. Nacistička Njemačka je u 20. vijeku izvršila holokaust koristeći pesticid *ciklon B* na bazi cijanida. Teroriste su oduvijek zanimale smrtonosne bolesti. Terorističke

grupe, međutim, nisu izvele puno uspješnih napada biološkim oružjem, iako ima nekoliko istaknutih primjera, poput napada gasom sarin koji je izvela sekta Aum Šinrikjo u tokijskoj podzemnoj željeznici 1995. U napadu je ubijeno 13 osoba. Drugi primjer je slanje pisama sa antraksom u Sjedinjenim Državama 2001, što je počinila nepoznata grupa. To je dovelo do smrti pet osoba, i porasta potražnje za antibioticima, čija je pretjerana upotreba doprinijela otpornosti na lijekove. Već znamo da se koronavirus može smatrati najefikasnijom terorističkom zavjerom u historiji sa pogubnim uticajem na svjetsku ekonomiju, zdravstvene sisteme, i socijalni i psihološki uticaj na društva (*The Independent*).

Ruska federacija sa zabrinutošću prati vojne biološke aktivnosti SAD u blizini svojih granica i željela bi da Amerikanci objasne svrhu svojih laboratorija u susjednim zemljama sa Rusijom i Kinom, umjesto da „igraju propagandne igre oko virusa korona“, rekao je neimenovani izvor iz Ministarstva spoljnih poslova Rusije za RIA „Novosti“: „Odavno sa zabrinutošću posmatramo vojne biološke aktivnosti SAD, koje se sprovode u neposrednoj blizini naših granica. U susjednim zemljama u Zakavkazju i Centralnoj Aziji, koje se graniče i sa Kinom, nalaze se biološke laboratorije, koje finansira Vašington i u kojima rade njihovi stručnjaci“, „Amerikanci čak ni ne skrivaju, da ono što se razvija u tim laboratorijama ima veze sa Pentagonom (Ministarstvom odbrane), jer ih upravo oni finansiraju. Ne bi bilo loše da SAD razjasne namjenu svojih laboratorija, koje su ‘načičkane’ uz granice Rusije i Kine“, istakao je izvor. Kina i Rusija podsjećaju da su upravo SAD decenijama bile glavni pokretač globalizacije i pokušavale su da je iskoriste u svojim geopolitičkim i ekonomskim interesima, ali da pri tome nisu razmišljale o negativnim efektima, poput širenja epidemija, terorizma, kriminala. Islamska država je pandemiju

korona virusa opisala kao „bolnu agoniju“ koju je Bog poslao „krstaškim nacijama“: „Zapadni svijet je na ivici jedne od najvećih ekonomskih katastrofa jer je ograničio kretanje, tržišta su upravo kolabirala i javni život je zaustavljen. Molimo Boga da poveća njihovu patnju i da vjernike spasi od toga“, poručuje Islamska država, kako prenosi DW.

Od kako je virus korona počeo da se širi i Bliskim istokom, oružje je začutilo. Strah od nepoznatog gotovo da je zamrznuo konflikte u najturbulentnijem dijelu svijeta. Iran je najteže pogođena zemlja u ovom regionu. Uprkos teorijama zavjere koje za epidemiju optužuju Izrael, veliki ajatolah Naser Mekarem Širazi nedavno je čak izjavio da je dopuštena upotreba izraelskih lijekova „ukoliko nema druge alternative“. Epidemija je zaustavila slanje dodatnih iranskih trupa u Siriju, Irak, Liban i Jemen. Kao što je na ulicama Njujorka mobilisana Nacionalna garda, 2.000 izraelskih rezervista pozvano je da budu pripravnici u slučaju potrebe. Obavještajne službe Izraela: *Mosad*, *Šin Bet* i *Aman* pozvane su da se prilagode novoj realnosti: da minimiziraju rad s ljudima na terenu i usmjere se na prikupljanje podataka korišćenjem tehnologije. U Libanu, regularna vojska i milicija Hezbolah zajednički su angažovane na frontu protiv korone. Hezbolah i Izrael poštuju *de facto* primirje iza kojeg stoji virus. Palestinske vlasti sa Zapadne obale i Hamasove u Gazi održavaju sve neophodne kontakte sa zdravstvenim vlastima Izraela. Medicinski timovi sa Zapadne obale i iz Izraela razmjenjuju informacije, a Hamasu u Gazi Izrael je poslao medicinsku opremu. Primirja su privremena. „Ipak, ne bi bilo potpuno utopijski nadati se da će vanredno stanje oko virusa korona proizvesti male pukotine u zidu mržnje, podsjećajući sve narode Bliskog istoka na to koliko je život krhak i kako smrt od pandemije ne pravi razliku među ideologijama“, piše izraelski *Harec* (B. Jakšić, *Politika.rs*).

Uporedo sa pandemijom virusa COVID-19, svijet je ušao u novu ekonomsku krizu. Naftni rat između Saudijske Arabije i Rusije, doveo je do enormnog pada cijene nafte, koja je najniža u posljednjih nekoliko decenija. To ima negativni uticaj po većinu globalnih geopolitičkih igrača. Saudijska Arabija se tako našla pred ekonomskom krizom što je bilo do sada nezamislivo. SAD su doživjele kolaps na polju izvlačenja nafte iz škripljaca, a ekonomija Ruske Federacije zavisna od izvoza energenata će morati da troši državne rezerve, koje iznose 540 milijardi dolara. U svjetlu raspada sporazuma OPEK plus, kao i usporavanja potražnje na tržištu usljed izbijanja virusa korona, cijene nafte su se gotovo prepolovile od početka marta 2020, što je značajno pogodilo zemlje izvoznice.

Prije tačno četvrt vijeka, 26. marta, evropske države potpisale su Šengenski sporazum koji je u međuvremenu postao jedan od zaštitnih znakova EU; onaj koji simbolizuje slobodu kretanja njenih građana. Kao da ne može biti ironičnije, Šengen je svoj 25. rođendan proslavio u trenutku kada su članice EU zatvorile granice pred nezaustavljivim širenjem koronavirusa. Za Evropsku uniju, ovaj virus predstavlja ozbiljan sistemski šok. Čitav koncept evropske „solidarnosti“ je doveden u pitanje. Prve nagonске reakcije Njemačke i Austrije bile su povlačenje unutar sopstvenih granica, koje su ponovo uspostavljene u panici. Uprkos pojačanim naporima iz Brisela, šest država i dalje drži na snazi zabranu izvoza medicinske opreme. Francuska je nacionalizovala svoje zalihe, a dvanaest država uspostavilo je unutrašnje granice, blokirajući neometan transport roba kroz blok (S. Erlandžer, *NY Times*). Pored nezuvjesnosti podrške zajedničkih institucija EU, Italija se u vrijeme svog najvećeg stradanja od Drugog svjetskog rata, suočava gotovo i sa nerazumljivim, gotovo neprijateljskim odnosom drugih zemalja članica. Tako recimo, Poljska nije dozvolila prelet

preko svoje teritorije ruskim avionima sa humanitarnom pomoći i ljekarskim timovima namijenjenim Italiji, dok je Češka Italijanima zaplijenila pošiljku medicinske opreme iz Kine.

Umjesto „saveznika“ iz NATO pakta i iz „evropske porodice naroda“ Italiji u ovom momentu pomažu Kina, Rusija i Kuba. Dragocjena i najvažnija pomoć u ovom momentu Italiji je, ma kako to izgledalo formalno apsurdno, stigla je iz Rusije, kojoj je ista Italija zajedno sa ostalim članicama EU i NATO-a prije ravno 6 godina uvela sankcije. Italijanski ministar inostranih poslova Luiđi Di Majo i načelnik generalštaba, general Enco Vičerele, dočekali su 14 transportnih aviona Il-76 sa medicinskom opremom, specijalizovanim vozilima i 100 iskusnih ljekara i medicinskog osoblja, koje se ranije širom svijeta hvatalo u koštac i sa opasnijim bolestima od koronavirusa, kao što je ebola u Africi. Pravo sa aerodroma, ruski konvoj se uputio u epicentar epidemije, Bergamo. Podsjetimo, Rusija je poslala u Italiju više od 100 ruskih vojnih virologa i ljekara, sisteme za aerosolnu dezinfekciju transporta i teritorije, kao i medicinsku opremu. Lider najpopularnije italijanske političke stranke Liga i bivši potpredsjednik vlade, Mateo Salvini kritikovao je EU zbog toga što odugovlači sa donošenjem mjera u cilju prevazilaženja posljedica pandemije koronavirusa, a čak je zaprijetio da će zemlja izaći iz EU, prenosi portal Afaritalijani. „To je ludost. Evropi treba još 15 dana da odluči šta da čini i kome i kako da pomogne, ako uopšte i bude pomagala, i to u vanrednim uslovima. Ljudi danas umiru od upale pluća, a sutra će možda umirati od nemaštine“, rekao je političar. Govoreći o ozbiljnim protivrječnostima unutar Evropske unije, kada je riječ o mjerama za prevazilaženje posljedica pandemije, Salvini je izjavio da „to uopšte nije ‘unija’ nego leglo zmija i šakala“.

Praktično svi aspekti evropskog života trenutno su taoci koronavirusa i preovladava neizvjesnost. Međutim, jedan od

malobrojnih aksioma je, izgleda, da se Kina uspješno nosi sa krizom i da je Evropa pala na ispit. Prema toj novonastaloj priči, Evropska unija će ponovo iznevjeriti očekivanja svojih građana, pretvoriti se u rastureni metež i lako bi mogla postati potpuno nebitna. Mnogi komentatori su primijetili da je kriza sa koronavirusom otvorila prostor za „borbu narativa“ između Kine i zapadnih država. Globalni posrednici počeli su prodavati sve kineske akcije, što je uzrokovalo nagli pad cijena akcija (44%) u kineskoj tehnologiji i hemijskoj industriji. Kineski lider kada je cijena pala ispod postavljenog limita, naredio je da se istovremeno otkupe sve akcije Evropljana i Amerikanaca. Sada su kompanije, koje su stvorile SAD i Evropa u Kini, uz svu tehnologiju koju su uložili, razmjene i njihov kapital prešli u ruke Kine. Poput pada Berlinskog zida ili propasti ekonomske krize 2008, pandemija koronavirusa je događaj koji potresa svijet i čije dalekosežne posljedice trenutno možemo samo početi da zamišljamo. Izvjesno je jedino da će bolest, isto kao što je poremetila živote, tržišta i iznijela na vidjelo koliko su vlade sposobne, dovesti do trajnih promjena u političkoj i ekonomskoj moći na načine koji će tek kasnije postati očigledni, piše *Forin polisi*.

Zaključna razmatranja

Krizne situacije predstavljaju plodno polje za razne vrste teorija zavjere – da određeni virus i nije toliko smrtonosan, manipulacija brojkama smrtnosti, da lijek već postoji i da će farmaceutske kompanije profitirati na njemu i sl. Kao i da uvođenja vanrednih stanja i zakonskih ograničenja predstavljaju svojevrstan društveni eksperiment, do koje mjere ljudi mogu izdržati smanjivanje slobode kretanja i sl. Na primjer: izazvati i prenositi nasilje sa namjerom, da javnost lakše prihvati

ograničavanje slobode, stvoriti ekonomsku krizu da bi se opravdalo rušenje socijalne države. Ova metoda stvara problem, „situaciju“ koja izaziva reakcije u javnosti, tako da se ponudi glavna mjera za koju je poželjno da javnost prihvati, ali u normalnim bi se okolnostima tome svi protivili, na štetu građanske slobode. Sa druge strane, smatra se da su antiteoretičari zavjere duboko psihološki povezani sa današnjom paradigmom masovne kontrole uma (što opet može biti domen konspirologije). Odnosno – rezultat doktrine koja etiketu ‘zavjere’ pomoću masovnih medija pretvara u svojevrsnu oznaku društvene „bolesti“.

Epidemije zaraznih bolesti predstavljaju nesrećne periode razvoja čovječanstva kroz različite epohe. Zaraze bi se kroz vjekove širile, desetkovale stanovništvo, uništavale privredu, države, civilizacije. Medicinska dostignuća su umnogome doprinijela suzbijanju većine epidemija. Pandemija početkom 2020. ugrožava živote ljudi na skoro svim poljima – blokira globalnu ekonomiju, saobraćaj, sportske, kulturne aktivnosti, normalan život.

Još je Aristotel tvrdio da je čovek „zoon politikon“ odnosno društveno biće koje ne može da živi bez zajednice. A najveća kazna predstavlja socijalna izolacija, dok se samica kao dio kaznenog sistema smatra jednom od najvećih kazni. Sada nas je nevidljivi neprijatelj u vidu virusa osudio na jednu od najtežih kazni, odnosno na život u socijalnom karantinu. Prethodnih decenija, usljed razvoja tehnologije, ljudi su se znatno otuđili jedni od drugih. „Činjenica je da mi živimo u doba otuđenja, ali ova pandemija fundamentalno mijenja obrasce naše interakcije. Osnovna razlika između samoće i socijalne distance je što se u prvom slučaju radi o izboru, a u drugom o nužnoj prisili. Ljudi sami biraju da li i kako će se liječiti kada se razbole – osim kada su u pitanju zarazne bolesti, kada socijalizacija i liječenje prestaju da

budu njihov lični izbor i privatna stvar i to ih dovodi u određeno psihološko stanje (*politika.rs*). Socijalni pritisak je taj koji će da prisili ljude da budu u što manjoj mjeri neposlušni. Nošenje zaštitnih maski već decenijama predstavlja uobičajenu sliku u megalopolisima Azije zbog zagađenosti vazduha ili povremenih epidemija. Evropljani satkani od različitih mentaliteta i nivoa disciplinovanosti i društvene odgovornosti u većoj ili manjoj mjeri, manje ili više uspješno se nose sa pandemijom COVID-19 virusa.

Ovakve krizne situacije treba da nas pripreme za buduće, kojih će zasigurno biti. Bilo da virusi i bakterije slobodno u prirodi mutiraju ili su pak ljudska vještačka tvorevina kreirana sa određenim geopolitičkim ciljem. U mjesecima kada se kao društvo nalazimo pred najvećim zdravstvenim izazovom u našoj novijoj istoriji, svjesni smo da sve dosadašnje, političke, ideološke razlike postaju irelevantne pred „nevidljivim neprijateljem“ koji ne razlikuje političke opcije, društveni status, bogate i siromašne. Naravno, države koje su u vremenima prije ovakvih kriza ozbiljno ulagale u standard i edukaciju medicinskog osoblja, opremu i kapacitete, lakše se nose sa epidemijom. Bitno je prepoznati razliku između prave opasnosti od virusa i neopravdane panike i medijske histerije. Pojava novog, globalnog, smrtonosnog koronavirusa zbog toga još jednom podsjeća koliko je ljudska civilizacija ranjiva od strane nevidljivog neprijatelja.